

Robert Dankoff (Çev. Semih Tezcan), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 37, İstanbul 2004, 336 s.

17. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin dil özelliklerini gösteren en önemli kaynaklardan birisi olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisinin 37 numaralı eseri olarak yayımlanan “Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü” de bu eserlere eklenen yeni bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar bu eser 1991’de Cambridge’de yayımlanan “An Evliya Çelebi Glossary: Unusual, Dialectal and Foreign Words in the Seyahat-name” adlı esere dayansa da Türkçeye tercümesi esnasında hem Dankoff’un hem de Semih Tezcan’ın sözlüğün içeriğine yönelik katkıları eseri daha da zenginleştirmiş ve tercümeden öteye geçmesini sağlamıştır. Bu konu eserin önsözünde Robert Dankoff tarafından da vurgulanmıştır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü, eserin yan başlığında da ifade edildiği gibi Seyahatname’deki eskicil, yöresel, yabancı kelime, deyimleri açıklama amacıyla kaleme alınmıştır; Osmanlı Türkçesinin diğer metinlerinde pek fazla rastlanmayan, standart sözlüklerde yer almayan kelime, deyim ve kullanım biçimlerini de içermektedir. 336 sayfalık eserin “Giriş; Okuma Sözlüğü; Ağızlardan ve Dillerden Örnekler, Kelime Listeleri” başlıkları altında üç bölüme ayrıldığını görüyoruz. Giriş bölümünden önce yer alan “Çeviri Üzerine” adlı kısımda okuyucunun işini kolaylaştırmak amacıyla yazı aktarımı için kullanılan bazı harflerde yapılan değişikliklere (q → k gibi) ve eserde kullanılan kısaltmalara yer verilmiştir. Ayrıca Bibliyografya kısmında yararlanılan kaynakların künyesi verilirken sözlükte kullanılan kısaltmaları da gösterilmiştir.

Giriş bölümünde Evliya Çelebi’nin dili kullanmadaki özgünlüğü, izlediği yol, gramer yapılarını kendine göre şekillendirmesi ve kendine özgü terimler kullanmasına değinilmiş; bu konular şu başlıklar altında işlenmiştir: Evliya’nın Sözvarlığı ve Dili Kullanışı, Kelime Türetmece ve Kelime Çarpıtmaca, Klişeler ve Serbest Çeşitlemeler, Karışık Deyimler, Kelimelerin Yazılışı ve Fonoloji. Ayrıca, daha önce yayımlanmış olan “Seyahatname’de Anadolu - Rumeli Türkçesi Ağızları, Öteki Türk Dilleri” ve “Seyahatname’de Yeryüzü Dilleri” adlı makalelere de yer verilmiştir. Birinci makalede Seyahatname’nin dilinin genel olarak İstanbul Türkçesi olduğu, ancak gerek seyyar satıcıların (Arnavut helvacılar, Laz bakırcılar vb.) sözlerinin gerekse Evliya’nın gittiği farklı bölgelerde işittiği yöresel konuşmaların esere dâhil edilmesiyle ağızlar ve diğer Türk lehçeleri hakkında örnekler içerir hale geldiğine değinilmiş, bu kullanımlarla ilgili olarak Seyahatname’den çeşitli örnekler gösterilmiştir. İkinci makalede ise Bulgarca, Gürcüce, İtalyanca, Macarca, Süryanice, Habeşçe vb.

dillerin Seyahatname’de ne şekilde yer aldığı ve bu malzemelerin işlendiği çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Okuma Sözlüğünde ise Seyahatname’de geçen ancak Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılmayan kelime ve deyimlerin anlamları verilerek Seyahatname’de geçtikleri yerler gösterilmiştir. Kelimelerin hangi dilden geldikleri konusunda Evliya Çelebi’nin kanaati tırnak içerisinde verilmiştir “*nişa: Büyük (“Latince”), IX 34a1*”. Kitabın sonundaki yabancı dillere gönderme yapmak için kelime açıklamalarının sonuna gönderme yapılan dilin adı büyük harflerle yazılarak eklenmiştir “*dukat: düka altını III 172b2, VII 72b4 (ALMANCA)*”. Andreas Tietze’nin sözlükteki bazı kelimelerle ilgili, yayımlanmamış görüşleri köşeli parantez içinde ve sonuna A.T. kısaltması konularak verilmiştir “*karaca; atlı karaca: atlı karınca X 183b16 [*< İtalyanca carrozza: at arabası. A.T.]*”.*

Ağızlardan ve Dillerden Örnekler, Kelime Listeleri adlı bölümde önce Anadolu - Rumeli Türkçesi ağızları ve öteki Türk dillerindeki kelime listeleri verilmiştir. Bu listede yalnız orijinal kelimelere yer verilmiş, standart Türkçeden düzenli olarak farklı söylenen (ağça → Azerbaycan Türkçesi “ağça”) gibi kelimeler listeye dahil edilmemiştir. Daha sonra Almanca, Arnavutça, İtalyanca, Ladino (Yahudi İspanyolcası), Macarca, Romaca (Çingenece), Yunanca ve Rumence gibi Avrupa dillerinden kelime listeleri verilmiştir. Sırpça, Hırvatça, Boşnakça, Bulgarca, Polenezce ve Ukraynaca kelimeler Slav Dilleri başlığı altında listelenmiştir. Kafkas Dilleri başlığı altında Abazaca, Gürcüce, Çerkezce, Migrilce ve Ubıkça kelime listeleri verilmiştir. Arapça, Ermenice, Farsça, Hintçe, İbranice, Kürtçe, Moğolca, Kalmıkça ve Kaytakça kelimeler Doğu Dilleri başlığı altında; Süryanice, İbranice ve Habeşî kelimeler ise Afrika Dilleri başlığı altında verilmiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi üzerine yapılacak yeni çalışmalar için bu okuma sözlüğünün önemli bir başvuru kaynağı olacağı kanaatindeyiz.

Feryal KORKMAZ